

MEKÂN-KİMLİK BAĞLAMINDA YER ADLARI OLUŞUMUNA BİR ÖRNEK: KARACASU (ERZURUM)*

Nilgün AYDIN**

ÖZ

İnsanoğlu, hayatın bir getirisi olarak varlık alanına dair tüm unsur ve kavramların yanı sıra yaşadığı yerlere de ad vermiştir. Başta dilsel bir gösterge olan bu adların yapısal özellikleri bir yana nasıl ortaya çıktığı yahut neye göre verildiği o dilsel göstergenin derin yapısına nüfuz edildiğinde ortaya çıkmaktadır. Ad biliminin inceleme alanına giren yer adları, coğrafi ve tarihî bağlamlarla ilişkili olarak mekânın kimliğini ve toplumsal hafızasını yansıttığından yerleşim yerlerinin tarihini ve kültürel kimliğini anlamak için bir anahtar işlevi görmektedir. Dolayısıyla adların oluşumu ve verildiği bağlamı anlamak için sosyokültürel, tarihî ve coğrafi etmenlerin göz önünde bulundurulması önem arz etmektedir. Türklerin tarih boyunca çeşitli nedenlerle yerleştikleri mekânlara verdikleri adlar, bir isimden öte geçmişten bugüne yaşadıkları coğrafyalar, inanç dünyaları, oluşturdukları sözel edebiyat ve tarih temelinde hatırlamayı sağlayan bir kimliği ifade etmektedir. Bu bağlamda çalışmada Erzurum ilinin Olur ilçesine bağlı ortak isim ile Karacasu olan Aşağıkaracasu ve Yukarıkaracasu adları verilmiş iki köy ele alınarak bu iki köyün tarihî süreçteki durumlarına değinilmiş ve ad almalarına kaynaklık eden tarafımızca derlenmiş "Karacaoğlan" adı etrafında oluşmuş efsane metinlerinden hareketle çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur. Köylerin adlarının kökeni ve ad verilmişindeki tarihî, sosyokültürel etkenler ele alınarak Devletin uluslaşma sürecinin devamı niteliğindeki politikaları neticesinde ad vermede, Karacaoğlan adı etrafında oluşmuş efsaneler incelenmiş ve halk biliminin bu süreçteki rolü vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karacasu, Karacaoğlan, kültürel bellek, efsane, kült.

AN EXAMPLE OF THE FORMATION OF PLACE NAMES IN THE CONTEXT OF SPACE-IDENTITY: KARACASU (ERZURUM)

ABSTRACT

As a result of life, human beings have named all the elements and concepts related to the field of existence as well as the places where they live. Apart from the structural features of these names, which are primarily a linguistic indicator, how they arise or what they are given according to, is revealed when the deep structure of that linguistic indicator is penetrated. Place names, which fall within the field of study of the science of names, function as a key to understanding the history and cultural identity of settlements as they reflect the identity and social memory of the place in relation to geographical and historical contexts. Therefore, it is important to consider sociocultural, historical and geographical factors in order to understand the formation of names and the context in which they are given. The names that Turks have given to the places where they have settled for various reasons throughout history express an identity that enables remembering on the basis of the geographies, belief worlds, verbal literature and history they have created from past to present. In this context, in this study, two villages named Aşağıkaracasu and Yukarıkaracasu, which are named Karacasu with the common name of Karacasu in Olur district of Erzurum province, are discussed, the situation of these two villages in the historical process is mentioned, and various evaluations are made

Gönderilme Tarihi: 18 Ağustos 2024

Kabul Tarihi: 25 Eylül 2024

* Bu makale, 4-7 Temmuz 2023 tarihleri arasında Almatı'da (Kazakistan) düzenlenmiş olan Altay Toplulukları Sempozyumu-XI'de sunulmuş, basılı olmayan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, KONYA;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4444-6461>, E-posta: nilaydin1923@gmail.com

based on the legend texts formed around the name 'Karacaoğlan' compiled by us, which are the source of their naming. The origin of the names of the villages and the historical and sociocultural factors in the naming of the villages are discussed, and the policy of the State as a continuation of the nation-building process is analysed.

Keywords: Karacasu, Karacaoğlan, cultural memory, legend, cult.

Giriş

İnsan doğduğu andan itibaren 'kültürleme'¹ ile karşılaşmakta ve dolayısıyla dâhil olduğu toplumla aidiyet bağı geliştirmektedir. Bu bağ, kişinin kültürel örüntüsünü oluşturan, kimliğini şekillendiren çeşitli unsurlarla kurulmuş bir yapı arz etmektedir. Dil, din, gelenekler, giyim tarzı, yaşam tarzı gibi etmenlerin bulunduğu bu yapıda kültürel kimliği oluşturan önemli unsurlardan biri mekândır. Bireyin doğduğu, büyüdüğü veya yaşadığı coğrafi alanı ifade eden mekân, kişinin kimlik oluşumunda önemli bir role sahiptir. Kişi, mekâna bağlı olarak belirli bir kültürün içinde büyüüp gelişirken burada paylaşılan deneyimler; dil, gelenekler ve ritüeller yoluyla bireyden topluma, toplumdan bireye intikal ederek toplumun kültürel birliğini güçlendirir. Mekânın kültürel kimliğe olan etkisi sadece tek yönlü değildir. Kültürel kimlik de mekânın şekillenmesinde etkilidir. İnsanlar, hayatın bir getirisi olarak varlık alanına dair tüm unsur ve kavramlara ad vermenin yanı sıra yaşadıkları mekânları kendi kültürel kimliklerine uygun hâle getirerek bu yerlerdeki dağlara, tepelere, akarsu vb. yerlere ad verir. En başta dilsel bir gösterge olan bu adların yapısal özellikleri bir yana nasıl ortaya çıktığı yahut neye göre verildiği o dilsel göstergenin derin yapısına nüfuz edildiğinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu yapıyı anlamak için, adların verildiği kişi, yer, olay, durum fark etmeksizin o adın var olduğu sosyokültürel bağlamın, tarihî dokunun, coğrafyanın özelliklerinin birlikte düşünüldüğü bir çerçeveden sözel kültür ve edebiyat geleneğine, ürünlerine bakmak önem taşımaktadır.

Tarih boyunca savaş, göç gibi çeşitli sebeplerle Türkistan'dan çeşitli coğrafyalara açılıp yurt tutan Türklerin yerleştikleri mekânlara verdikleri adlar soyut bir kavramdan öte bir kimlik mahiyetindedir. Duruma, tarih boyunca pek çok kültüre, medeniyete ev sahipliği yapmış Anadolu sahası açısından bakıldığında ad vermelerin, farklı bir zamanlama ile temelde aynı dinamiklerin olduğu bir süreç ve bu sürecin, örnekleriyle karşılaşmaktadır. Devletin Türkçeleştirme politikasına kadar yabancı kökenli yer adlarının geniş şekilde kullanıldığı, Osmanlı Tahrir defterlerinden, çeşitli kayıtlardan ve bu eski adların sözel hafızalarda hâlâ yer tutmasından anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Türkçe ad verilmesi sırasında bu durumun göz önünde bulundurularak çift katmanlı bir incelemenin yapılması gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda Erzurum ilinin Olur ilçesine bağlı Karacasu adı etrafında Aşağıkaracasu ve Yukarıkaracasu olmak üzere ad verilmiş iki köy dikkat çekicidir. Çalışmada bu iki köyün tarihi süreçteki durumlarına değinilerek ad almalarına kaynaklık eden "Karacaoğlan" adı etrafında oluşmuş efsane metinlerinden hareketle çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuş ve Devletin uluslaşma sürecinin devamı niteliğindeki politikaları neticesinde Türkçe ad vermede halk bilimi unsurlarının ne denli önemli taşıdığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

¹ "Kişinin doğduğu andan itibaren içine doğduğu kültür tara findan, o kültürün değer, anlam ve normlarıyla öğretilmesi süreci. Bu süreç ölüme kadar devam eder ve doğumdan itibaren çeşitli toplum sal/kültürel çevreler ve ortamlarda işler. (...). Kültürleme süreci, bir tür uyarlanma sürecidir" (Emiroğlu-Aydın, 2003, s. 536-537)

1. Yer Adları Bilimi (Toponimi) Bağlamında Türkiye’de Yer Adları ile İlgili Bazı Hususlar

Ad biliminin inceleme alanlarından “*yer adları bilimi* ya da *yeradibilim (toponymie, toponymy, toponymie)*” şeklinde adlandırılan *toponimi*, dünya ad bilim çalışmalarında üzerinde en çok araştırma yapılan alanlardan biridir. Çünkü yer adı bilimi sadece yer adının dilsel bir gösterge olarak incelenmesi değil aynı zamanda geçmiş, dil tarihi, yerleşme tarihi, etnik yapı gibi önemli hususları da inceleyerek tespit eden bir alandır (Aksan, 2003, s. 100-101). Dolayısıyla bu alana dair yapılan çalışmalar; dil, coğrafya, tarih verileri ve sosyokültürel doku tespitiyle anlamlı olacağından her ülke özelinde ülkelerin kendi iç dinamikleri ve araştırılan adın etrafında ortaya çıkarılan tüm hususlar büyük önem taşımaktadır². Bundan dolayı konu üzerinde Türkiye sahasında yahut Türkiye dışındaki yer ad bilimi çalışmalarına bakıldığında araştırmacıların odaklandıkları konu ve eldeki verilere göre araştırmalarını derinleştirdikleri görülmektedir.

Türkiye’de yer adı biliminin ilk çalışmalarının Anadolu’ya yerleşmiş Türk boylarının yayılma alanlarının ve yerleştikleri yerlerin ele alındığı *etnotoponimi* odaklı olduğu anlaşılmaktadır (İnan, 1945; Durgunay, 2018, s. 78). Bu bağlamda Köprülü’nün “Oğuz Etnolojisine Dair Tarihî Notlar” (1925, s. 185-211) başlıklı yazısı başta olmak üzere, Ahmet Naci ve Hüseyin Nihal’in birlikte hazırladıkları “Anadolu’da Türklere Ait Yer İsimleri” (1926) adlı çalışma ile Ahmet Refik’in *Anadolu’da Türk Aşiretleri (966-1200)* (1930) başlıklı eseri zikredilebilir. Bu araştırmaların yanı sıra 1928 yılında T.C. Dâhiliye Vekâleti tarafından kurulan komisyonun hazırladığı “Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları” adlı çalışma da Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra, devlet tarafından hazırlanması hasebiyle, ilk olması bakımından önem arz etmektedir.

Yer adları ile ilgili devlet politikası olarak 1940 yılı sonlarında İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan *8589 Sayılı Genelge* ile resmileşerek “yabancı dil ve köklerden gelen ve kullanılmasında büyük karışıklığa yol açan yerleşme yerleri ile tabii yer adlarının Türkçe adlarla değiştirilmesi” kararı alınmıştır. Dolayısıyla yer adlarının değiştirilmesi hususunda başlayan süreç bir yandan ulus devletin politikası olarak ilerlerken bir yandan da bu sürece ilmi araştırmalar eşlik etmiştir. Nitekim 1984 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından ilk kez düzenlenen “Türk Yer Adları Sempozyumu” o güne kadar olan sürecin devlet yetkilileri ve bilim insanları

---

² Literatürde yer alan Türkiye sahası ve Türkiye dışında yapılmış çalışmalar, incelemenin yapıldığı yer etrafındaki tüm verilerin toplanıp değerlendirilmesi sonucunda oluşturulduğu için bu tasniflerin her yer için genel geçer bir sınıflandırma olması mümkün değildir. Çünkü araştırmanın yapıldığı sahanın dil, tarih, folklor, inanç, sosyokültürel ve sosyoekonomik yapılarına kadar geniş yelpazede pek çok veri değerlendirildiğinden araştırmacıların üzerinde çalıştıkları sahanın özellikleri ve elde edilen veriler nispetince değerlendirme biçimleri geliştirdikleri, çeşitli tasnifler yapıldığı görülmektedir. Konunun sınırlarını aşmamak adına çalışmada tasniflere yer verilmemiştir. Bununla birlikte Türkiye ve Türkiye dışında kabul görmüş yer adı bilimi tasnif çalışmaları ve tasnifler üzerindeki sorunlar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Yılmaz, 2021). Ayrıca Türkiye’de yer adı bilimi üzerine yapılmış çalışmalar hakkında kitap, makale, lisansüstü ve lisans tezleri ve bildiriler şeklinde tasnif edilerek hazırlanmış kaynakça denemesi için bk. (Tapar, 2023).

tarafından birçok açıdan değerlendirilmesine olanak sağlamıştır.³ 1978 yılına kadar “Ad Değiştirme İhtisas Kurulları”nda 35.000 köy adı incelenerek 14.819 köyün adı ve incelenen 39.000 ‘köy bağılısı’ndan da 12.884’ünün adı değiştirilmiştir (1984, s. 3)⁴.

Köy adlarının değiştirilmesi ile ilgili olarak Mehmet Şakir’in “Sinop ve Muhitinde Oğuzlarla Diğer Türk Zümrelerine Ait Köy Adları” (1928) yazısı ile S. Sırrı Üçer ve Mesud Kodaman’ın birlikte hazırladıkları *Konya İli: Köy ve Yer Adları Üzerine Bir Deneme* (1945) başlıklı eser ilk çalışmalar arasında zikredilebilir. Bununla birlikte ad değiştirmelerin devlet politikası olarak kabulü ile ilmi çalışmaların yapıldığı süreçte konuyla ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada, halk bilimi penceresinden konuya bakıldığından odak noktası ad vermede folklorik metinlerin tesiri hususu olmuştur. Özellikle adların değiştirilmesi konusunda yapılan çalışmalarda yer adları ve köy adlarının veriliş sahası ve sebepleri üzerinde durularak çeşitli tasnifler ortaya konulmuştur⁵. Bununla birlikte çalışmada Karacasu adının verilişi ile ilgili olarak konu gereği bir tasnife bağlı kalınmamış yahut tasnif odaklı bir değerlendirme yapılmamıştır. Fakat konunun ad vermelerde kullanılan tasniflerden Gülensoy’un tasnifinde yer alan “Çevreyle İlgili Olarak Tabiat ve Fizik Koşullarına Dayanan Adlar” “İnsanlara ve Toplumlara Dayanan Adlar” “Kişilerin Varlıkları ile İlgili Adlar” (1998, s. 45-49) ana başlıkları altında yer alan birçok hususla ilgili olduğu düşünülmektedir.

2. Tarihi Süreçte Karacasu (Aşağıkaracasu-Yukarıkaracasu)

Ortak adıyla Karacasu olup *Aşağıkaracasu* ve *Yukarıkaracasu* adlı iki köy, Erzurum ilinin kuzeydoğusunda 1958’e kadar Oltu’ya bağlı bir bucak olup (1928, s. 24) 1958’de ilçe statüsüne getirilen Olur’a bağlanmıştır.

³ Sempozyumun açış konuşmalarından ilki İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürü Fikri Gökçeer tarafından yapılmış olup Gökçeer süreçle ilgili olarak “1940’lı yıllarda konunun millî varlığımız ile yakın ilgisi görülmüş ve meskûn yer adları ile tabii yer adlarının Türkçe adlarla değiştirilmesi bir Devlet politikası olarak benimsenmiştir. Aynı yıllarda Bakanlığımızca yapılan bir genelge ile yabancı dil ve köklerden gelen yer adlarının belirlenmesi ve düzenlenecek dosyaların Bakanlığa gönderilmesi Valiliklerden istenmiştir. 1942 yılından itibaren illerden gelen dosyalar incelenmeye başlamış, ancak İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı güçlükler ve karışıklıklar nedeni ile 1956 yılına kadar ad değiştirilmesi yapılamamıştır. 10 Haziran 1949 gün ve 5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu yürürlüğe girene kadar İçişleri Bakanlığının yer adlarını değiştirmesi konusunda yasal bir yetkisi de bulunmamakta idi. İl İdaresi Kanununun 2’nci maddesi Bakanlığımıza bu konuda yasal olarak görev ve yetki vermiştir. (...). 1956 yılında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Millî Savunma, Millî Eğitim, Bayındırlık Bakanlıkları, Tapu Kadastro ve Vakıflar Genel Müdürlükleri ile Türk Dil Kurumu temsilcileri toplanarak, Bakanlığımız yetkili uzmanlarından oluşan “Ad Değiştirme İhtisas Kurulu” kurulmuş ve bu kurul 19/10/1957 gün ve 4/9595 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereğince 1/3/1957 tarihinden itibaren çalışmalarına başlamıştır.” bilgisini vermiştir. Ayrıca bu kurulun çalışmalarının 1/12/1970 tarihinde durduğu ve bu tarihten sonra dosyaların birikmiş olmasından ötürü 1973 yılında özel bir komisyon kurulması suretiyle tekrar çalışmalara başlanmış fakat çalışmalar 1978’de durdurulmuştur.

⁴ Bakanlığın uzamanlardan oluşan kurulların görüşünü alarak belirlediği ilkeler için bk. (1984, s. 4-5).

⁵ Köy adlarının tasnifi ile ilgili olarak bk. Özcan Başkan’ın “Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme” (1970) başlıklı çalışmasının ardından, Aksan’ın “Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar” (1974) başlıklı çalışma öncü çalışmalardan olup Tuncer Gülensoy bu çalışmalarla birlikte kendi hazırladığı Anadolu Türk Yer Adları Kılavuzu (1994) eserini de değerlendirerek “Anadolu Yer Adlarına Genel Bir Bakış” (1998) başlıklı yazısında yeni bir tasnif denemesi yapmıştır.

Olur, günümüzde Erzurum'un Tortum, Narman, Oltu ilçeleriyle birlikte ve Artvin'in Merkez, Yusufeli ve Şavşat ilçelerini kapsayan tarihî *Tao* bölgesi içinde yer almaktadır. İki farklı coğrafi bölgeden oluşan *Tao-Klarceti* tarihin ilk dönemlerinden itibaren önemli yerleşim yerlerinden biri olmuştur. Pek çok uygarlığın hâkimiyet alanına girip çeşitli mücadelelere sahne olan bölgeyle ilgili ilk bilgilere Urartu kaynaklarında tesadüf edilmektedir. Yedi krallık tarafından yönetilmiş bölge Urartu sınırlarına kadar yayılmıştır. Kür Nehri ve Çıldır Gölü'nün çevresinde Urartuların *Diauehi (Diaohi)*, Yunanların *Taokhoi (Tayk-Tao)* şeklinde adlandırdığı Tao, Çoruh Nehri ile Kür Nehri arasında Klarceti'nin güneyinde, Tortum ve Oltu nehirleri arasında kalan vadileri kapsayan bölge olarak da tarif edilmektedir (Subaşı, 2013, s. 706-707). Gürcü bölgesi serhaddinde bulunan Oltu ve çevresi, Doğu Roma'nın önemli kentlerinden Theodosiopolis'e yakınlığı dolayısıyla stratejik açıdan öneme sahip olup (İnbaşı, 2021, s. 1594) XI. yüzyılda Türk hâkimiyetine girmiştir (Subaşı, 2013). Saltuklu, Gürcü ve Selçuklu hâkimiyeti altındaki bölge, Moğol istilasına uğramış, ardından Karakoyunlu ve Akkoyunluların sonrasında ise Şah İsmail'in yönetimine geçmiştir (İnbaşı, 2013, s. 521- 522).

Tao'nun Türkleşmesi Gürcü kralı IV. David'in Selçuklu akınlarının önüne geçmek için Kıpçak Türklerini buralara yerleştirmesi sonucu olmuştur. Kıpçaklarla Gürcülerin ilk temasları 1095-1106 tarihleri arasında Kıpçak Saruhan oğlu Atrak Han öncülüğünde Kıpçaklardan ayrılan bir bölüğün Osetlerin (Alanlar) yanına gitmesiyle gerçekleşmiştir (Alasania, 2002, s. 1398). Gürcü tarihçi Guili Alasania'ya göre Kıpçakların Gürcistan'a hangi tarihte geldiklerine dair net bir kayıt bulunmamakla birlikte 1118-1120 tarihleri arasında geldikleri kabul edilmektedir (2002, s. 1400; Kıldıroğlu, 2020, s. 231). Fakat Kıpçakların Anadolu'nun fethinden çok önce ve 11. yüzyılın başlarından itibaren Erzurum üzerinden geçerek yörede ve Anadolu'da varlık gösterdikleri bilinmektedir (Kaya, 2014, s. 211-232).

Türklerin İslâmiyet'i kabul etmesinin ardından Selçuklular, Harzemşahlar ve Ahlatşahlar döneminde de Gürcistan'a yapılan Türk akınları devam etmiştir (Bala, 1997, s. 837). Aynı süreçte Selçukluların Gürcistan topraklarına yaptığı seferler, Gürcülerin hâkimiyetinde bulunan bazı yerleri ele geçirip ordularına ciddi ölçüde zaiyat vermesi (Tellioğlu, 2018, s. 153), Kral IV. David'in Selçuklulara karşı güçlü bir ordu oluşturmak, onlara karşı başarı elde etmek ve içte hep sorun oluşturan derebeylerin gücünü zayıflatmak için Kıpçaklarla ilişki kurması, bu durumu lehine dönüştürmesiyle sonuçlanmıştır. Atrak'ın kızıyla evli olan kral, kayınbabasından yardım isteyerek Selçuklu akınlarına karşı Kıpçaklarla anlaşmıştır ve kaynaklara göre Atrak bu talebi kabul ederek 40 bin seçkin savaşçısını Gürcü Kralının himayesine vermiştir (Brosset, I, 1849, s. 363'den aktaran Kıldıroğlu, 2020, s. 232). Kuzey Kafkasya'da kalan Kıpçaklar ise Altın Ordu Devleti kurulmasının ardından onların hâkimiyeti altında girmişlerdir. IV. David Alanlardan izin alarak Kıpçakların Kafkasların güneyine geçmelerini sağlamış ve Daryal Geçidi'ni geçerek Gürcistan'a gelen Kıpçaklar (Brosset, I, 1849, s. 362'den aktaran Kırzioğlu, 1992, s. 107), Osman Turan'ın Gürcü kaynaklarından aktardığına göre 1118'den 1120 yılına kadar süren bu göç sonucunda büyük bir kısmı Çoruh boyları ile Tao bölgesi içinden anılan Ardahan'dan başlayıp Göle, Oltu, Tortum, Erzurum ve İspir'e kadar uzanan bölgeye yerleşmişlerdir (2003, s. 232).

Kıpçak savaşçıların katılmasıyla güçlenen Gürcistan, Selçuklulardan Tiflis'i geri almış ve topraklarını Erzurum'a kadar genişletmiştir. Gürcistan'da süreç içinde Kıpçak/Kuman unsuru artmış, bu topraklara yerleşen ve Gürcülerle din birliği bulunan Kıpçak Türkleri, devletin askerî, siyasi ve ekonomik yapısında etkin bir konuma gelmişlerdir. Bu güç doğrultusunda Kıpçak

Atabekleri, 1267 yılında Tiflis yönetimine baş kaldırarak bağımsızlık mücadelesi vermiş, mücadeleleri İlhanlı hükümdarı Abaka Han tarafından da desteklenmiştir (Zeyrek 2001, s. 12-14). Kıpçakların birleşerek Gürcü krallığına başkaldırıp bağımsızlık ilan etmeleriyle “Atabekler Hükümeti” kurulmuştur. Kırzioğlu, Zeki Velidi Togan (1970) ve Akdes Nimet Kurat’ın (1972a, 1972b) da konu ile ilgili görüşlerine dikkat çekerek “Atabekler Hükümeti” “Çaldır/Çıldır Atabegleri” adlandırmasının çok yerinde ve ilmî olduğunu belirtmiştir. *Ahıska-Ardahan-Artvin ve Oltu’da Hristiyan Atabekler Hükümeti* (1268-1578) Gürcü kaynaklarında, bu Kıpçaklı Atabeglerin Yukarı Kür ve Çoruh ırmakları dolaylarındaki ülkesi, *Sa-Atabago* yani *Atabeg Yurdu* onal olarak zikredilmektedir⁶ (Kırzioğlu, 12).

Atabegler ile Osmanlı arasındaki ilişkiler Yavuz Sultan Selim’in Çaldıran seferi ile başlamış, Atabeg Mirza Çabuk bu sefer sırasında Osmanlılar ile yakın münasebetler kurmuştur (Kırzioğlu, 1993, s. 101-103; Kılıç, 2008, s. 116). Oltu bölgesi, 1537 yılında Kanuni Sultan Süleyman zamanında Osmanlı topraklarına katılmıştır (Aydın, 1998, s. 256- 257). 1578 Çıldır muharebesinin ardından ise *Atabegler Yurdu* tamamen Osmanlıların eline geçmiştir. Kıpçak Atabegi Minuçehr Müslüman olup Mustafa adını almış ve Osmanlı’ya itaatini bildirmiştir. Bunun sonucunda Mustafa Bey Çıldır Beylerbeyliği’ne, kardeşi Kuarkuare (Gorgora) ise Oltu Sancakbeyliğine atanmış, böylelikle 300 yıl boyunca ayakta kalan “Sa-Atabego” yahut Atabegler Yurdu olarak bilinen Kıpçak Beyliği sona ermiştir (Kütükoğlu, 1962, s. 53, 69; Emecen, 1993: s. 300; Aydın, 1998, s. 256-257; İnbaşı, 2006, s. 78; İnbaşı, 2021, s. 1595). Oltu Sancakbeyliği’nin Atabeglere verilmesiyle birlikte Oltu Sancağı uzun bir dönem Atabegler tarafından yönetilmiştir (İnbaşı, 2021, s. 1595). Dolayısıyla Kıpçak Türklerinden oluşan Aşağıkaracasu ve Yukarıkaracasu köyleri de Osmanlı Devleti idaresi altına geçmiştir.

Osmanlı idaresi altında uzun süre kalan Panaskerti, *Osmanlı-Rus Harbi’nde* (1877-1878) Ruslar tarafından ele geçirmiş, 40 sene Rus hâkimiyetinde kalan köyler Kars oblastında Oltu sancağına bağlı “*Tausker* kazasında (uçastok) yer almıştır. Rus nüfus sayımlarına göre Yukarı Panaskerti’de (Верхний Панаскерт) 1886’da 307, 1896’da 527, 1906’da 494 kişi; Aşağı Panaskerti’de (Нижний Панаскерт) 1886’da 597, 1896’da 728, 1906’da 673 kişi yaşamaktadır. İki köyün nüfusunun tamamı Türk olarak kaydedilmiştir.” (Badem, 2018, s. 2022).

II. Panaskerti’den Penesgirt’e Penesgirt’den Karacasu’ya Efsane’nin Mekâna Kimlik Vurması

Tarihî süreçte Tao’da yer alan ve Gürcü kralı tarafından bu bölgeye getirilen Hristiyan Kıpçak Türklerinin kurduğu Atabek Yurdu olarak anılan bölgede bulunan Aşağıkaracasu ve Yukarıkaracasu köylerinin eski ismi Gürcüce *Panaskerti* olup Osmanlı mufassal defterinde (1595) *Panaskerd* şeklinde kaydedilmiştir (Çikia, 1958, s. 581).

Defter-i Mufassal-i Vilayet-i Gürcistan (1595) adlı Osmanlı tahrir defterinde *Panaskerd* şeklinde geçen köy, *Panaskerd-i Rabat* ve *Panaskerd-i Ulya* adları verilmiş iki köyden oluşmaktadır (1928, s. 225). Bu köyler *Panaki* [Penek] livasına bağlı *Panaskerti nahiyesinde* bulunmaktadır.

1928 tarihinde yayımlanan köy adlarının bulunduğu listede *Beneskerd-i Süfla* olarak geçen Aşağı Panaskert ve *Beneskerd-i Ulya* şeklinde geçen Yukarıkaracasu köyleri, o dönemde

⁶ http://www.ahıska.org.tr/wp_pdf/sayi10/parcali/14_sirali-1.pdf. Yazıda “Bu makale, 15 Ocak 1988 tarihinde Ankara’da Türk Tarih Kurumunda verilmiş bir konferansın daktilo edilmiş metni olup ilk defa burada yayımlanmaktadır” şeklinde dipnot bulunmaktadır.

Oltu kazasının Olur nahiyesine bağlı bulunmaktadır. 1940 yılında yapılan genel nüfus sayımında köy “Aşağı Peneskirt” ve “Yukarı Peneskirt” adıyla kaydedilmiştir (1944). Peneskirt ‘yabancı kökten geldiği için’ köylerin adı 1959 yılında *7267 Sayılı Kanunla Aşağıkaracasu ve Yukarıkaracasu olarak değiştirilmiş* ve İçişleri Bakanlığı tarafından “Köylerimiz” başlıklı yayında zikredilmiştir (1968, s. 608).

Aşağıkaracasu ve Yukarıkaracasu köyü sakinleri yanı sıra Olur ilçesine bağlı diğer köylerde yaşayan kişilerle yapılan görüşmelerde halkın köylerin eski adlarını bilmeleri, hâlâ kullanmaları ve buna rağmen bu eski adların nereden geldiği ve yaşadıkları yerlerin tarihi hakkında konuya meraklı kişiler dışında kimsenin pek bilgisinin olmaması dikkati çekmiştir. Karacasu adının nereden geldiği sorusuna istinasız herkes Karacaoğlan Dağı’ndan geldiği yanıtını vermiştir. Köyde bulunan ve Gürcü Krallığı döneminde büyük önem taşıdığı anlaşılan kale ile ilgili de Selçuklu zamanında Tuğrul ve Çağrı Beyler döneminde gözetleme kalesi olarak kullanıldığını, Kor [Kör] Hüseyin Paşa tarafından yapıldığını, kalenin yapımında kullanılan taşların köyün altından geçen çaydan toplandığını ve sıva için de köyün üst tarafında sağılan sütlerle bir harç oluşturularak yapıldığına dair bilgi vermişlerdir (KK3, KK4, KK5, KK6, KK7). Dolayısıyla sözel hafızanın mekâna kendi kimliğini vururken yeniden bir sözel tarih oluşturmada hâlihazırda bulunan bir formun, var olan epizotların kahraman kalıbı etrafından anlatı halkasına dönüştürülürcesine, işlenmesi dikkate değerdir. Ayrıca burada vurgulanması gereken diğer bir husus ise yerel halkın bambaşka bir yere yerleşmiş olma hissi olmaksızın anlatımlarında Türk vurgusu yapmasıdır. Bu da kültürel belleğin aslında Anadolu’nun Türkleşmesinden önce gelip o bölgeye yerleşmiş Kıpçak Türklerinin varlığını hatırlamasından ileri geldiğini düşündürmektedir. Oradan birileri -Ermeniler, Ruslar- bir dönem gelip geçmiştir ama Gürcü varlığından söz edilmemektedir. Nitekim aşağıda yer alan kilise örneklerinde de aslında somut unsurların bulunmasına ve 16. yüzyılda Osmanlı Devletine katılana kadar Hristiyan kalan Kıpçak Türklerinin ataları olmasına rağmen çok uzak geçmişten kaldığı algısı da bunu göstermektedir.

Eskiden Panaskerti’de varlığı bilinen beş kiliseden dördü Aşağıkaracasu köyündedir. Bu kiliselerden birinin yeri bugün bir evin bahçesi olup kiliseden bir kalıntı bile bulunmamaktadır. Köyün güneydoğusunda bulunan bir tepede yer aldığı bilinen ikinci kilise de tamamen yıkılmış durumdadır. Daha geç tarihte yapılmış üç apsizli kilise de camiye çevrilmiştir⁷. Aşağıkaracasu köyündeki kiliselerden dördüncüsü köy merkezine 6 km mesafede, şimdiki köy mezarlığının yakınındadır. Kiliselerden başka Panaskerti’de iki kale olduğu bilinmektedir. Kireç harcıyla kullanılarak yapılmış olan kale köyün batısındaki bir tepenin üzerinde bulunmaktadır. Ortaçağda Tao-Klarceti bölgesinin önemli idari ve siyasi merkezlerden biri olan kale büyük ölçüde yıkılmış, geriye birkaç sur kalmıştır. Eski kilise ve kalenin taşları bölge sakinleri tarafından kullanılarak cami ve bina onarımında kullanılmıştır (Takaisvili, 1938, s. 70-71).

Yukarıda köyün adının nereden geldiğine dair sorulan sorularda Karacaoğlan Dağı’ndan bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra köyün kalesi ile ilgili anlatılanlar da eklemlenince, bu soruya verilen yanıtın efsane, sözlü tarih, mit, memorat vd. sözel edebiyat türlerinden oluşması adın ve-

---

⁷ Kaynak kişilerin aktardığına göre köy sakinlerinin bazıları mahiyetini bilmemekle birlikte buradaki kilisenin varlığından haberdarlar. Hatta son yıllara kadar her yıl yaz aylarında jandarma eşliğinde bir minibüsle Gürcülerin gelerek kalenin ve bu camiye çevrilmiş kilisenin, köylüler tarafından üzeri kapatılmadan evvel de kilisenin duvarındaki yazının fotoğraflarını çekip uzun uzun çevreyi gezdikleri bilgisini aktarmışlardır (KK3, KK5, KK7).

rildiği yere ve yerleşimcilere/kimliğe dair pek çok veri sağlaması mekâna kimlik vurmada anlatının gücünü ortaya koymaktadır. Dolayısıyla mekân-kimlik ve ad vermede efsanelerin önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir.

Türk dünyasının hemen hemen benzer şekilde tanımlanan *efsane* terimi, bazı coğrafyalarda *rivayet* ve *hikâye* kelimeleri ile ifade edilmektedir. Anonim halk nesri içinde ele alınan efsaneler, kısa ve etkili hikâye ediş üslubu, hem anlatıcı hem de dinleyicinin gerçeklik ekseninde yaklaştığı, taşıdığı motifler ve işlevleriyle geçmişle bugün arasında toplumun inanç kalıplarından muhayyilesine tesir eden pek çok unsuru tespit edebilme kapasitesine sahiptir. Efsanelerin özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

“ 1. Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar.

1.Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.

2.Umumiyetle şahıs ve hadiselerle tabiatüstü olma vasfı görülür.

3.Efsanelerin belirli bir şekli yoktur, kısa konuşma diline yer veren bir anlatımdır.” (Sakaoğlu, 1980, s. 5-6).

Boratav, efsane tanımında “Efsanenin başlıca niteliği, inanış konusu olmasıdır. Onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir. (...) Efsane, kendisine özgü bir üslubu, kalıplaşmış kuralları, biçimleri olmayan, düz konuşma dili ile bildirilen, bir anlatım türüdür.” (1969, s. 106) şeklinde tanımlarken; Bilge Seyidoğlu ise *Erzurum Efsaneleri* adlı eserinde, “Efsaneler tarihi devirler içinde teşekkül etmişlerdir. Konusu bir olay, tarihi veya dinî bir şahsiyet yahut bir yer olabilir. Tarihi devirler içinde teşekkül ettikleri için efsaneler mitlerden bu konuda ayrılırlar. Mitlerde zaman başlangıç zamanıdır. Mitlerin kahramanları tanrılar ve yarı tanrılardır. Efsanelerde (legend) kahramanların olağanüstü güçleri vardır; fakat tanrı veya yarı tanrı değildirler. Mitolojiler ilkel dönemlerin ve ilkel kültürlerin mahsulleri oldukları halde efsaneler günümüzde oluşabilir ve tarih sahnesine çıkabilirler.” (1997, s. 13) şeklinde efsane ve mitoloji arasındaki farka değinmiştir. Seyidoğlu'na göre efsanelerin toplumsal işlevleri şunlardır: “1-Gelenek ve görenekleri koruyucu oluşları, 2-Efsaneler topluma yön verir, onlara iyi olmayı, nelerin yapıp nelerin yapılmayacağını telkin eder, 3-Teşekkül ettikleri yere mânâ kazandırır, 4-Koruyucu ve tedavi edici rolleri vardır (1985, s. 330-331).

Yer adı verilisinde, genellikle o yerle ilgili hikâyeler ve efsanelerden türetildiği yahut yerin efsaneye/anlatıya dayandırıldığı görülmektedir. Bu nedenle, yer adlarının efsanelere dayanması, o yerin kültürel önemini ve toplumun sözlü geleneklerini yansıtmayı sağlar.

Efsanelerin yer adlarına yansımaları, bir toplumun geçmişini hatırlaması ve aktarması için önemli bir araçtır. Toplumsal bellek bu “bağlayıcı yapı” ile hatırlama ve yaşatma işlevini diri tutmaktadır. Yer adları, toplumun kimliği, coğrafi bölgesel aidiyeti ve tarihiyle bağlantılı olduğu için yer adlarına bağlı oluşmuş efsaneler bir yerin kutsal veya mitolojik niteliklerini vurgulayarak kültürel düzlemde taşıdığı derin yapıyı göstermektedir. Bu bağlamda eski adı Penesgirt olan Aşağıkaracasu ve Yukarıkaracasu köylerinin adlarının, ortak ad ile “Karacasu”nun nasıl verildiği konusunda adeta iç içe geçmiş iki efsane, bu efsanelerin etrafında oluşmuş kültürler dikkat çekicidir.

Karacasu adının nereden geldiği sorulduğunda yöre halkından hemen herkes efsane metnini bilmese bile “Karacaoğlan”dan gelmiştir şeklinde cevap vermiştir. Yukarıkaracasu'dan

geçilerek gidilen iki köyün eteğine kurulduğu dağın adı Karacaoğlan'dır. Halk arasında Karacaoğlan Tepesi yahut Ziyaret de denilmektedir. Bu dağ aslında Zamp Dağı'nın uzantısı olup yöre halkı bu bilgiyi bilmemekte veya kullanmaktadır.

Karacaoğlan Efsanesi

1. Anlatı: "Tarihi bilinmiyor ama rivayete göre Karacaoğlan köyümüzde bir ağanın çobanıdır. Ağa o zaman at devri deve devri her neyse Hacca gidiyor. Hacda görevini ifa ederken aklına hanımının helvası geliyor. Keşke hanımının helvası olsa da yesem diyor. Karacaoğlan da ağanın çobanıdır, ona ayan olur. Akşam Ağa'nın hanımının yanına gider Karacaoğlan. "Hanımım Ağa helva istiyor." Der. Ağanın hanımı da herhal diyor çocuk helva istedi yazık yapayım da yesin. Bir kâse yapıp veriyor. Tabii Karacaoğlan kerâmet sahibi anlık Hacca gidiyor, Ağa orada, Kabe'de namaz kılarken Ağa'nın yanına koyup anlık geri geliyor. Ağa selam verince bakıyor ki evinin taşı, hanımının yaptığı helva. Hac bitiyor tabii meraktan da çatlıyor. Şu an Aşağıkaracasu'nun üstünde bulunan Koratlar mevkiine geliyor. Köy ahali duyan hacıyı karşılamaya, el öpmeye gidiyorlar. Hacı'nın ilk sorduğu şey: "O helvayı bana kim gönderdi?" "Hayırdır Ağam kim helva göndermiş sana" filan derken eşine soruyor. Eşi de diyor ki "Sadece benden Karacaoğlan helva istedi, sen istemişsin demişti." "O zaman benim elimi öpmeyin asıl hacı Karacaoğlandır." diyor. Karacaoğlan'ın yerini soruyor. O da diyor ki: "hayvanların peşine davarları otlatmaya gitti." Geliyorlar köye arıyorlar arıyorlar ki şu gördüğünüz [Karacaoğlan Tepesi'nin zirvesindeki uçurumu işaret ediyor.] uçurumdan aşağı düşmüş keçinin peşine giderken. Keçi de ölmüş Karacaoğlan da ölmüş. Karacaoğlan'ı alıyor burada defnediyorlar. Tam mezar yeri buradaydı -zirveyi işaret ediyor- keçiyi de buraya gömmüşler. Keçiye de ulvi bir şey katmışlar. Ama şu an tahrip edilmiş durumda" (KK1, KK2, KK4, KK5).

Efsane metnine bakıldığında Karacaoğlan'ın halk şairi Karacaoğlan olduğuna dair bir veri bulunmamaktadır. Yöre halkı ile yapılan görüşmelerde kaynak kişilerden birinin "Karacaoğlan'ın doğduğu, yaşadığı ve öldüğü yerlerle ilgili çok çeşitli rivayetlere rastlamak mümkündür. Hatta çeşitli kaynaklara göre bu öykünün Kozan'a bağlı Feka İlçesi'nin "Gökçe" köyünde, 'Mamalı' da, 'Binboğa'da, 'Erzurum'da, 'Zobular'da, 'Gökçeli'de, 'Varsak'da hatta 'Belgrad'da doğduğu öne sürülmüştür. Bu kaynaklarda adı geçen Erzurum yöresi, Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Erzurum-Olur ilçesi Yukarıkaracasu köyü olarak bilinir. Zaten aralarında beş kilometre mesafe olan Aşağıkaracasu ve Yukarıkaracasu Köylerinin adlarının da Karacaoğlan (türbesi-ziyareti) tepesinden aldığı rivayet edilir." (KK1) ifadesinin dışında diğer kişiler konuyla ilgili bilgilerinin olmadığını, saz çalma durumunu duymadıklarını belirtmişlerdir. Halk şairi "Karacaoğlan" kişi değil de geleneğin temsilcisi olarak "olgu"⁸ etrafında düşünüldüğünde halk tarafından çok sevilmiş olması ile makamının bulunabilmesi ve dip katman olarak ele alınabilmesi mümkündür. Fakat bu konuda net bir çıkarım yapılamamaktadır. Karacaoğlan adının verildiği kişinin kutsi kişiliğe büründürülmesi, evliya olarak anılması, efsane metnine bakıldığında "veli" hüviyetine getirilmesi, efsanede "tayyi zaman, tayyi mekân" ve "Hacdaki ağasına helva götürme motifleri"⁹ ile kız kardeşinin bulunması, Sarıbaşak köyüne, köyde bulunan Sarıbaba Dağı'na ad veren Sarı Baba ile kardeş olduğuna dair anlatılanlar bu ihtimali uzak kılmıştır. Bununla birlikte Karacaoğlan'ın Erzurum'a geldiği rivayetleri, bölgenin âşıklık geleneği açısından önemli bir yer

---

⁸ Âşık tarzı kültür ve şiir geleneğinde 'olgu' kavramı için bk. (Görkem, 2006); (Esen, 2021).

⁹ "Hacca giden ağasına helva götürme motifi" ile ilgili bk. (Alptekin, 2012, s. 114) ve efsane türü üzerinden tayyi zaman, tayyi mekân bağlamında konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Demirtaş, 2022).

olması ya da şöhretinin, anlatılarının gelmiş olması ihtimali de göz önüne alınarak anlatının dip katmanında tesir ettiği söylenebilir.

Bu efsanede Karacaoğlan'ın ölümü ve keçisiyle birlikte dağın zirvesine gömüldüğü anlaşılmaktadır. Burada ad verme bakımından katmanlı bir yapı ile karşılaşılmaktadır.

1. Karacaoğlan'ın adı, dağa ad olarak verilmiştir.
2. Köye ad olarak verilmiştir.

Köyün adının Karacasu olması ile ilgili kaynak kişiler "Karacaoğlan Dağı'nın zirvesinden köyün bir yanından geçerek, Oltu Çayı'na oradan Çoruh'a dökülen alabalık çayının çıktığını diğer yanından da Dağın diğer uzantısından Soğuk Göze köyünden başka bir su çıktığını, köy iki çayın arasında kaldığı için de 'su' kelimesinin eklenerek Karacasu şeklinde belirlendiğini bildiklerini söylemişlerdir."

Karacaoğlan'ın Ziyaret de denilen dağın zirvesindeki mezarı şu an defineciler tarafından tahrip edilmiş olsa da yine de yeri belirgin bir şekilde durmaktadır. Mezarla ilgili Tahsin Akçay, çocukken zorlu bir tırmanışla birbirlerine tutunarak halkın zirveye çıktığını, adak kurbanını götürdüklerini, mezarın etrafında üç kere döndüklerini, büyüklerin ağzına mezardan toprak verip yutmasını söylediğini fakat küçük olduğu için yutamayıp tükürdüğünü ve sonra kurbanın kesildiğini aktarmıştır (KK7). Diğer kaynaklar ise mezardan toprak almayı hatırlamadıklarını fakat kurban kesip yağmur duasına çıktığını anlatmışlardır (KK2, KK3, KK4, KK5, KK6). Türk Şamanizminin ve eski Türk inanç ve uygulamalarının izleri görülen bu bilginin tarih folklor ilişkisi açısından da önem taşıdığı düşünülmektedir. Çünkü köylerin adının Türkçe olmadığı için başkaca milletlerin varlığının iddia edilmesine karşılık bu bilgi bölgedeki Türk varlığın net bir şekilde gösterir mahiyettedir.

2.Anlatı : Başka bir efsaneye göre; "Karacaoğlan'ın kız kardeşi evlenir. Karacaoğlan Tepesinin tam karşısında ata benzer üç dört çam var oradan yukarıya doğru kız kardeşinin düğün alayı gider. Kız kardeşinin düğün alayı giderken Karacaoğlan buradan görür ki artık eşkiyalar mı dersiniz o zaman düşman askerleri mi dersiniz önlerini kesiyorlar. Karacaoğlan buradan bağırır çağırır olmaz. Eline aldığı yaklaşık bir küçük oda büyüklüğündeki taşları atmaya başlar. Taşlar aşağıda görünen yerin 500 m 1 km yukarıda dere var Üçtaşlar mevkiine kadar üç taşı atar, tam derenin ortasına denk gelir. Şu anda Üçtaşların ikisi hâlen daha mevcut birinin üzerinde el izleri var¹⁰. Karacaoğlan'ın attığına inanılır. Karacaoğlan taşları yetiştiremeyince dua eder. "Yarabbi benim kardeşimi düşmanlara bırakma" der. "Onları orada kuru ağaç eyle!" der. Rivayet odur ki onlar, oradaki düğün alayının tamamı ağaç olur, yeşerir, ormana dönüşür. Hikâye bundan ibarettir." (KK1, KK2, KK3, KK4, KK5).

2.1. Anlatının başka bir varyantında ise şekil değiştirme ile ilgili kısım, "Karacaoğlan sesini duyuramayıp taşları yetiştiremeyince kız kardeşi: Yarabbi! Beni bunların eline düşürecekğine burada ağaç eyle!" diye dua etmiştir." şeklindedir (KK1, KK2, KK4, KK5).

Kaynak kişiler, orada bulunan ormanın bu ağaçlardan türediği bilgisini vermiştir. Hatta hepsinin ortak olarak anlattığı "Yine anlatılanlara göre: 'Düğün alayı bu vahseti [eşkiyaların düğün alayını basması hadisesi] yaşamamak için Allah'tan ağaç olmaları yönünde duada bulunmuşlar ve önde gelin at üstünde, arkasında düğün alayı ve en arkada gelinin eşyalarını taşıyan kağrı arabası ağaç olmuştur. Uzaktan bakıldığında dağın tepesinde aynen böyle bir görüntü

¹⁰ Taşlardaki el izleriyle ilgili anlatılan efsaneler hakkında bk.(Alptekin, 2012, s. 124-126).

mevcuttur. Hatta bir köylü bu bir hurafe inançtır deyip bu inancı kırmak için bu ağaçların birisini kesmek istemiş ama baltayı ağaca vurunca ağaçtan kan aktığını gördüğünü iddia etmiş.”¹¹(KK1, KK4, KK5, KK6, KK7).

Türk mitolojik sisteminde ağaç ve orman kültürünü hatırlatan bu ifadeler dikkat çekicidir. Türk efsanelerinde ‘şekil değiştirme’ motifinin burada düşmanın eline geçmektense dua edilmesi sonucu “ağaca dönme” şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Halkın batıl inanç olduğu iddiası ile ağacı kesmeye gittiklerinde kan akması ise ağaç kültü etrafında oluşmuş totem neticesinde ağacın, ormanın korunmasını oluşturan sağlayan Eski Türk inanç sisteminin varlığına işaret etmektedir. Burada anlatının varlığının geçmiş inanç kalıplarını yansıtmaya bakımından kültürel belleğin zamanın ötesinde farklı coğrafyalarda benzer ürünleri ortaya çıkarması, aynı kültürlerin varlığını devam ettirdiğini gözlemlenmesi açısından önem taşımaktadır.

Sonuç

1913 yılında başlayan yerleşim yerlerinin adlarının Türkçeleştirilmesi politikası Cumhuriyet döneminde olgunlaştırılarak uygulanmaya devam edilmiş, 14.819 köyün adı farklı zaman dilimlerinde değiştirilmiştir. Cumhuriyet dönemi politikalarının temelinde takip edilen ve önemli bir yeri olan folklor disiplinin uluslaşma sürecinde Herder’in paralelinde Ziya Gökalp’ın Türkiye’de uygulayıcısı olduğu *halka doğru* hareketinin ‘Türkçü’ ve ‘Sentezci’ devrelerde Devlet eliyle yapılan derleme faaliyetlerinin ve bu bağlamda dil-kültür-folklor temelli araştırma komisyonlarının kurularak yer adlarının verilmesinde o bölgenin folklor unsurlarının, sosyokültürel dokusunun göz önüne alınarak yapılması folklorik ürünlerin kültürel kimliğin taşıyıp korunması ve oluşturulmasında büyük önem taşıdığını göstermektedir. Dolayısıyla çok eski bir yerleşim yeri olan ve yakın zamana kadar “Penesgirt” ortak adıyla Aşağıpenesgirt, Yukarıpenesgirt olan köy adlarının değiştirilmesinde, mekâna kimliği vermede “Karacaoğlan” adı etrafında oluşmuş efsane, mezar ve bu mezarın halk arasında bir ritüel alanı olarak kutsallaştırarak eski Türk inanışları ve mitik tefekkürle bağlantı kurması kimliğin mekâna, mekânın da kimliğe karşılıklı tesir ettiğinin çok somut bir göstergesidir. Söz konusu iki köyün adlarının Türkçeleştirilmesi 1959 yılında olmuş iken köylülerin tarihî süreçteki Panaskerti’nin konumunu bilmesinden çok Karacaoğlan’la, efsane, mit, kült, inanış ve uygulamalarla hafızalarda yer etmiş bir Türk yerleşim yeri olarak asırlardır bu adla anılıyormuş gibi içselleştirmeleri yine sözel kültür geleneğinin tesir gücünü göstermektedir. Bu bağlamda Karacasu köyleri örnekleminden tarihî, sosyokültürel bir okuma yapıldığında görünenin salt bir ad olmadığından hareketle konu üzerine daha çok eğilerek çalışmalar yapılması ve envanter çıkarılmasının büyük önem taşıdığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Basılı Kaynaklar

AHMET REFİK (1930), *Anadolu’da Türk Aşiretleri (966-1200)*, İstanbul: Devlet Matbaası.

AKSAN, D. (1974). “Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 21-22/1973-1974): 185-193.

---

¹¹ Bu anlatıda yer alan ağaçla ilgili şekil değiştirmeye dair “Bitkiye dönme” başlığı altında ele alınan konu hakkında (bk. Ergun, 1997, s. 180-188, 324); “şekil değiştirme ya da bitkilerin kökenleriyle ilgili mitlerde ağaç/ağaç ruhu tanrılar” konusu ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bk. (Ergun, 2017, s. 80-102).

- AKSAN, D. (2003). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ALASANIA, G. (2002) "Gürcistan Kıpçakları". *Türkler Ansiklopedisi*. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara , II/793-797.
- ALPTEKİN, A. B. (2012). "Efsane ve Motifleri Üzerine". Ankara: Akçağ Yayınevi.
- AYDIN, A. (2006). "Çoruh Vadisi (Tao) ve Oltu'nun Osmanlı Hâkimiyetine Girmesi". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7/1: 205-221.
- BADEM, C. (2018). *Çarlık Yönetiminde Kars, Ardahan, Artvin*. İstanbul: Aras Yayıncılık.
- BAŞKAN, Ö. (1970). "Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 18: 237-251.
- BORATAV, P. N. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yay.
- BROSSET, M. F. (1849). *Histoire de la Géorgie, depuis de l'antiquité jusqu'au XIX siècle*, I, S-Petersburg.
- CİVELEK, G. (2023). "Osmanlı İdaresinde Oltu Kazasında Gayrimüslimler (1599-1656)". *Turcology Research*. 76: 81-88.
- CİKİA, Sergi (1947-1958). *Defter-i Mufassal-i Vilayet-i Gürcistan (Osmanlıca ve Gürcüce)*, Tiflis, 1947-1958, 3 cilt.
- DEMİRTAŞ, S. (2022). *Türk Efsanelerinde Tayyimekân ve Tayyizaman Olgusu*. Konya: Palet Yayınları.
- DURGUNAY, B. (2018). "Seydişehir İlçesinin Köy Adları Üzerine Bir İnceleme". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 43: 77-104
- EMECEN, F. (1993). "Çıldır Eyaleti". *İslam Ansiklopedisi*. c. VIII/ 300-301.
- EMİROĞLU, K. - S. AYDIN (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- ERGUN, M. (1997). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERGUN, P. (2017). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- ESEN, A. Ş. (2016). *Anadolu Âşıkları -I Karacaoğlan (Haz. İsmail Görkem)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- GÖRKEM, İ. (2006). *Yeni Bilgiler Işığında Dadaloğlu Bütün Şiirleri*. İstanbul: e Yayınları.
- İNAN, A. (1945). "Anadolu'nun Toponimisi ve Türk Boylarının Adları Meselesi". *Türk Dili Belleten*. 3/(1-3): 66-68.
- İNBAŞI, M. (2021). Oltu Sancağının İdarî Yapısı (1750-1820). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 25 (4): 1593-1608.
- GUGUSHVİLİ, A., (1936). "Ethnographical And Historical Division Of Georgia". *A Journal Of Georgian And Caucasian Studies*. 1/2-3: 67.
- GÜLENSOY, T. (1998). "Anadolu Yer Adlarına Genel Bir Bakış". *Dursun Yıldırım Armağanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- GÜLENSOY, T. (1995). *Türkçe Yer Adları Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınevi.
- Hüseyin Nihal, Ahmed Naci (1926). "Anadolu'da Türklere Aid Yer İsimleri". *Türkiyat Mecmuası*, II: 243-260.
- KAYA, A. (2014). "Başlangıcından 1071'e kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme". *Ekev Akademi Dergisi*; 59: 211-232.
- KILDIROĞLU, M. (2020). "XII. Yüzyıldan Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Gürcistan Kıpçakları" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 41: 228-245.
- KIRZIOĞLU, M. F. (1970). "Ahıska Bölgesi ve Türklük". *Türk Kültürü Dergisi*. 87: 35-38.
- KIRZIOĞLU, M. F. (1976). *Osmanlılar'ın Kafkas – Elleri Fethi (1451–1590)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KIRZIOĞLU, M. F. (1992). *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KURAT, A. N. (1972a), *IV-XVIII. Yüzyıllarda Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- KURAT, A. N. (1972b), *İdil Boyu ve Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*. Ankara. (1928). *Son Teşkilat-i Mülkiyede Köylerimizin Adları*, İstanbul.
- (1968). *Köylerimiz*. Ankara: (Yayımlayan) İçişleri Bakanlığı.
- KÖPRÜLÜZADE, M. F. (1925). "Oğuz Etnolojisine Dair Tarihî Notlar". *Türkiyat Mecmuası*. 1/185-211.
- MIRZA B. (1997). "Gürcistan". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: MEB Yayınevi. IV/ 841-845.
- SAKAOĞLU, S. (1980). *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- SEYİDOĞLU, B. (1985). *Erzurum Efsaneleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- SUBAŞI, Ö. (2013). "XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hâkimiyeti" *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/5 Spring*. p. 705-731.
- ŞAKİR, M. (1928), "Sinop ve Muhitinde Oğuzlarla Diğer Türk Zümrelerine Ait Köy Adları". *Halkbilgisi Mecmuası*. 1(1), 30-35.
- TAPAR, D. (2023). "Türkiye'de Yer Adları Bilimi Hakkında Yapılmış Çalışmalar Üzerine Kaynakça Denemesi". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 11: 1101-1121.
- TAKAİŞVİLİ, E. (1938). *1907 Yılı Kola-Oltisi ve Çangli'de Arkeolojik Araştırmalar Gezisi (Gürcüce)*, Paris.
- TOGAN, Z. V. (1970). *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul: İstanbul Üni. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

- (1944). *Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü Genel Nüfus Sayımı Vilâyet, 20 İlkteşrin 1940: Vilâyet, Kaza, Nahiye, Köyler İtibarile Nüfus*. Ankara: Ankara Yeni Cezaevi.
- (1984). *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 60, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi: 17 Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- ÜÇER, S. S. - M. KOMAN (1945). *Konya İli Köy ve Yer Adları Üzerinde Bir Deneme*, Konya: Konya Halkevi Tarih, Müze Komitesi Yayınları.
- YILMAZ, S. T. (2021). "Türkiye Toponimi Çalışmalarında Semantik Tasnif Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme". *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 61/2; 1123-1161.
- ZEYREK, Y. (2001). *Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri*. Ankara.

Elektronik Ortam Kaynakları

<https://taoklarceti.home.blog/2020/03/11/panaskerti/> E.T.: 30.06.2023

KIRZIOĞLU, Fahreddin (1988). "Ahıska-Ardahan-Artvin ve Oltu'da Hristiyan Atabekler Hükûmeti-I (1268-1578)". http://www.ahıska.org.tr/wp_pdf/sayi10/parcali/14_sirali-1.pdf E.T.: 24.06.2023.

Sözlü Kaynaklar¹²

- KK1: Ahmet IŞIK, 1960, Erzurum/Yukarıkaracasu doğumlu, doktora, akademisyen, e-posta yoluyla, 28.01.2019.
- KK2: Bekir AKÇAY, 1983, Erzurum/Olur doğumlu, lisans mezunu, memur, Ankara, 16.09.2018
- KK3: Hikmet AYDIN, 1959 Erzurum/Aşağıkaracasu doğumlu, lisans mezunu, memur, Ankara, 16.09.2018
- KK4: Rüveyde ŞİMŞEK, 1940 Erzurum/Aşağıkaracasu doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Aşağıkaracasu, 20.07.2019.
- KK5: Selami TOSUN, 1987 Erzurum/Olur doğumlu, önlisans mezunu, Aşağıkaracasu, 19.07.2019
- KK6: Şevket UĞURLU, 1953 Erzurum/Aşağıkaracasu doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi. Aşağıkaracasu 21.07.2019
- KK7: Tahsin AKÇAY, 1946, Erzurum/Aşağıkaracasu doğumlu, ortaokul mezunu, emekli, Ankara, 16.09.2018.

EXTENDED ABSTRACT

In this structure, which includes factors such as language, religion, traditions, clothing style, lifestyle, one of the most important elements that constitute cultural identity is place. Place, which refers to the geographical area where an individual was born, grew up or lived, has an important role in the formation of identity. While the individual grows and develops in a

¹² Kaynak kişilerle ilgili bilgiler şu sırayla verilmiştir: Adı, soyadı, doğum yılı, doğum yeri, eğitim durumu, mesleği, derlemenin yapıldığı yer ve tarih.

certain culture depending on the place, the experiences shared here strengthen the cultural unity of the society by transferring from individual to society and from society to individual through language, traditions and rituals.

The effect of space on cultural identity is not only unidirectional. Cultural identity is also effective in shaping the space. In addition to naming all elements and concepts related to the field of existence as a result of life, people name the places where they live in accordance with their cultural identity and name the mountains, hills, rivers, etc. in these places. Apart from the structural features of these names, which are primarily linguistic indicators, how they arise or what they are given according to is revealed when the deep structure of that linguistic indicator is penetrated. Therefore, in order to understand this structure, it is important to look at the oral culture and literature tradition and products from a framework in which the characteristics of the sociocultural context, historical texture and geography in which the name exists, regardless of the person, place, event or situation in which the name is given, are considered together.

The two villages, *Aşağıkaracasu* and *Yukarıkaracasu*, with the common name Karacasu, were a district of Oltu in the north-east of Erzurum province until 1958 and were connected to Olur, which became a district in 1958.

Today, Olur is located in the historical Tao region, which includes the Tortum, Narman, Oltu districts of Erzurum and the central, Yusufeli and Şavşat districts of Artvin.

The Turkification of Tao was the result of the Georgian king David IV's settlement of Kipchak Turks in order to prevent Seljuk raids. The first contact between the Kipchaks and Georgians took place between 1095-1106 when a company of Kipchaks led by Atrak Khan, son of Kipchak Saruhan, went to the Ossetians (Alans).

King David IV established relations with the Kipchaks and asked for their help in order to create a strong army against the Seljuks, to achieve success against them and to weaken the power of the feudal lords who had always been a problem at home. Atrak accepted this request and gave 40 thousand elite warriors under the protection of the Georgian King.

The Kipchaks settled in the region starting from Ardahan, which is referred to as Tao region, and extending to Göle, Oltu, Tortum, Erzurum and İspir. In the process, the 'Atabekler Government' was established in 1268 when they rebelled against the Georgian kingdom and declared independence. In 1578, Oltu region was annexed to the Ottoman Empire.

The village, formerly known as Panaskerti, was recorded as 'Aşağı Peneskirt' and 'Yukarı Peneskirt' in the 1940 census. In 1959, it is understood that the Republic of Turkey started to work with scientists to change the place names from foreign roots as a nation-state policy of the Republic of Turkey and in this context, commissions were established and studies were carried out in order to give the name appropriate to the socio-cultural texture of the places to be renamed. In this context, the legend texts narrated around 'Karacaoğlan' and 'Karacaoğlan Mountain' in Aşağıkaracasu and Yukarıkaracasu villages where Kipchak Turks settle are important. In the interviews with the villagers, when asked where the name of the village came from, everyone said that it came from Karacaoğlan. Therefore, the legend formed around the name 'Karacaoğlan', the grave and the connection of this grave with old Turkish beliefs and mythic contemplation by sanctifying this grave as a ritual area among the people and establishing a connection with old Turkish beliefs and mythic contemplation is a very concrete indicator of

Mekân-Kimlik Bağlamında Yer Adları Oluşumuna Bir Örnek: Karacasu (Erzurum)

---

the mutual influence of identity on space and space on identity in changing the names of the villages, which are a very old settlement and until recently were Aşağıpenesgirt and Yukarıpenesgirt with the common name 'Penesgirt'. In this context, when a historical and sociocultural reading is made from the sample of Karacasu villages, it is thought that it is of great importance to carry out studies and inventory by focusing more on the subject, considering that what appears is not just a name.